

ПОЛЬОТИ У КОСМОС – ЧУДОВА ІДЕЯ! ПРО ЦЕ МИ ПЕРЕКАЗИ ЛЕГКО СКЛАДЕМО

Формування у молодших школярів уміння
переказувати текст

Катерина ПОНОМАРЬОВА, канд. пед. наук,
провідний науковий співробітник, відділ початкової
освіти Інституту педагогіки НАПН України

Здатність до розуміння й відтворення інформації, сприйнятої на слух чи прочитаної, — важливий складник комунікативної компетентності молодшого школяра, що формується, зокрема, в процесі роботи над переказом текстів.

Пропонуємо авторський погляд на побудову системної роботи з навчання дітей складати перекази різних видів на прикладах текстів, присвячених освоєнню людиною космосу.

Робота над складанням переказів сприяє формуванню в учнів уміння логічно, зв'язно, зрозуміло викладати свої думки, збагаченню й активізації лексичного запасу школярів, закріпленню орфографічно-пунктуаційних умінь тощо.

Навчаючи дітей переказувати тексти, необхідно враховувати певні вимоги. Насамперед, прочитаний чи прослуханий текст не слід заучувати напам'ять. У переказі має звучати живе мовлення самого школяра. Водночас, переказуючи текст, учень повинен використовувати лексику, виражальні засоби, синтаксичні конструкції, запозичені з оригіналу.

Під час читання чи прослуховування тексту для переказу, в бесідах за його змістом, у ході його аналізу учні засвоюють мову оригіналу, слова і звороти зразка.

Переказуючи, школярі мають дотримуватися послідовності викладу подій у прослуханому тексті, відтворювати причинно-наслідкові залежності та основні факти. Повнота передачі всього суттєвого — одна з найважливіших вимог до переказу тексту.

У початковій школі використовують різні **види переказів**:

- за способом виконання — усні й письмові;
- за метою проведення — навчальні та контрольні;
- за характером відтворення учнями сприйнятого матеріалу — докладні, стислі, вибіркові й творчі.

Добираючи тексти для переказів, необхідно враховувати вікові особливості учнів.

Вимоги до текстів, які педагог пропонує дітям для переказування:

- зміст твору має бути доступним і цікавим для учнів;
- мовленнєвий склад тексту — не переобтяжений новими словами й зворотами;
- композиція — нескладна;
- кількість дійових осіб (якщо текст сюжетний) — невелика.

Учні повинні добре зрозуміти зміст, мету, образи й мову твору. Тексти для переказів слід добирати такі, щоб їх зміст мав виховний потенціал, розширював пізнавальний досвід дітей, формував їхній світогляд.

Молодші школярі спочатку вчать переказувати зв'язні висловлювання в усній формі, а починаючи з 3-го класу вправляються у написанні переказів сюжетних текстів.

Підготовка школярів до побудови усних переказів

Пропедевтичну роботу з формування вміння переказувати текст слід розпочинати в **1-му класі**. Зокрема, навчальною програмою з української мови передбачена робота над побудовою запитань за прослуханим чи прочитаним текстом і відповідей на них, а також переказування невеликого прослуханого тексту з опорою на подані словосполучення, запитання, план. Така діяльність сприятиме підготовці учнів до побудови усних переказів у наступних класах початкової школи.

З метою реалізації зазначених програмових вимог доцільно застосовувати такі **види роботи**:

- відповіді на запитання за змістом прослуханого чи прочитаного тексту;
- побудова запитань до тексту;
- переказування фрагмента тексту;
- відтворення тексту за серією малюнків до нього;
- переказування тексту за запитаннями;
- відтворення тексту за планом;
- переказування тексту за опорними словами і словосполученнями.

Наведемо зразки такої роботи.

Завдання до тексту “Білка і Стрілка”

1. Прослухайте текст.

Білка і Стрілка

Білка і Стрілка були звичайнісінькими собачками. Але стали відомими на весь світ. Славу їм приніс політ у космос.

Їх відправили туди задовго до першого польоту людини. Вчені хотіли дослідити, як почуються в космосі тварини, аби потім відправити в космічний політ людей.

Білка і Стрілка облетіли Землю кілька разів і успішно приземлилися. Під час польоту собачки поводитися добре. Тільки голосно гавкали, коли бачили в ілюмінаторі* Землю. Напевно, передавали їй привіт з космосу.

2. Дайте відповіді на запитання.

- Чому Білка і Стрілка стали відомими на весь світ?
- Для чого собак відправили в космос?

3. Розкажіть, як поводитися Білка і Стрілка в космосі.

4. Перекажіть текст про Білку і Стрілку за поданими фотографіями.

5. Розташуйте подані речення в послідовності, що відображає порядок розповіді в тексті “Білка і Стрілка”. Поясніть, чому розмістили їх саме так.

- Привіт Землі.
- Звичайнісінькі собачки.
- Політ у космос.

*Ілюмінатор — кругле вікно з грубого скла в космічному кораблі.

Завдання до тексту “Польоти в космос”

1. Прослухайте текст.

Польоти в космос

Першим космонавтом Землі став Юрій Гагарін. Він пробув у космосі 1 годину і 48 хвилин.

У наші дні космонавти можуть жити в космосі на спеціальних станціях по кілька місяців. Там вони проводять дослідження, вивчають планети, зірки.

2. Побудуйте запитання до тексту.

Орієнтовний зміст запитань

1. Хто був першим космонавтом?
2. Скільки часу пробув у космосі Юрій Гагарін?
3. Скільки тривають польоти в космос у наш час?
4. Що роблять космонавти під час польоту?

3. Перекажіть текст “Польоти в космос”, використовуючи подані сполучення слів: Юрій Гагарін; побував у космосі; у наші дні; вивчають космос.

Розвиток уміння усно переказувати текст

Навчальною програмою з української мови для **2-го класу** передбачено розвиток в учнів умінь усно переказувати прослуханий чи прочитаний текст обсягом 40–50 слів з опорою на допоміжні матеріали (ілюстрацію, план, схему, опорні слова і словосполучення).

Оскільки у другокласників ще не сформовані навички переказування тексту, роботу краще організовувати в парах або групах. Окрім того, значною має бути допомога вчителя. Водночас слід націлювати дітей на висловлення власних думок, заохочувати до складання своїх речень. Рівень самостійності другокласників під час переказування текстів має зростати впродовж року.

Формуванню в учнів умінь усно переказувати текст сприятимуть наступні завдання.

Завдання до тексту “Людина у космосі”

1. Прослухайте текст.

Людина у космосі

У космос люди літають давно. Вже понад 55 років. А першим космонавтом був Юрій Гагарін. Він здійснив свій політ 12 квітня 1961 року. З того часу в світі з'явилася нова професія — космонавт. А 12 квітня щороку стали святкувати Всесвітній день авіації і космонавтики.

2. Андрійко не дуже уважно слухав цей текст. Тому в нього виникли запитання. Чи знаєте ви відповіді на них? Розкажіть Андрійкові про те, чого він не запам'ятав.

- Скільки років люди літають у космос?
- Хто був першим космонавтом?
- Коли святкують Всесвітній день авіації і космонавтики?

Завдання до тексту “Мрії збуваються”

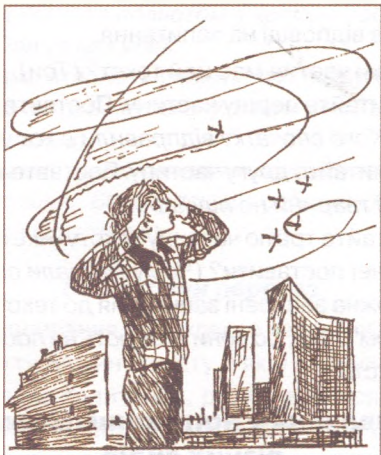
1. Прослухайте текст.

Мрії збуваються

Павлик жив у маленькому містечку. Неподалік був аеродром. Павлика дуже приваблювали літаки. Він захоплено дивився в небо, коли там з'являлися ці потужні металеві птахи. Хлопчик мріяв керувати ними.

Він старанно вчився, займався спортом. І його мрія здійснилась. Павло Попович став льотчиком а потім і космонавтом. Він двічі побував у космосі.

2. Художник намалював ілюстрацію до цього тексту. Перекажіть ту частину тексту, яка відповідає малюнку.

Завдання до тексту “Довгий шлях у небо”

1. Прослухайте текст.

Довгий шлях у небо

Люди давно мріяли літати, як птахи. Спочатку вони піднімались у небо на повітряних кулях. Згодом придумали дирижаблі. Пізніше з'явилися аероплани. Потім літаки й гвинтокрили.

Але людям хотілося піднятися іще вище. Стали мріяти про польоти в космос. Побудували космічні кораблі й ракети. Побували в космосі. Тепер планують вирушити на інші планети.

2. Цей текст слухав папуга. Він вирішив повторити його, бо любив усе повторювати. Але запам'ятав лише окремі слова. Допоможіть йому — перекажіть текст за цими словами.

Опорні слова для переказу: мріяли; повітряні кулі; дирижаблі; аероплани; літаки; гвинтокрили; космічні кораблі; ракети; планети.

Складання письмових переказів

У 3-му класі розпочинається робота над побудовою докладних письмових переказів. Зокрема, навчальною програмою передбачено формування вміння писати перекази розповідних текстів (початковий обсяг — 50–70 слів) за колективно складеним планом з опорою на допоміжні матеріали (ключові слова та словосполучення) та дотриманням трічасної структури висловлювання.

Етапи роботи над докладним переказом

1. Попередня бесіда (проводиться для актуалізації знань учнів, пов'язаних з тим, про що йтиметься в тексті для переказу).

2. Читання тексту вчителем.

3. Аналіз змісту тексту (учні мають усвідомити головну думку твору, чітко уявити собі послідовність подій, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки).

4. Аналіз будови прочитаного тексту: діти визначають зачин, з'ясовують, про що йдеться в основній частині, виділяють кінцівку тексту.

5. Складання плану майбутнього переказу.

6. Аналіз мови, якою написаний текст. У процесі цієї роботи необхідно зосередитись на виражальних засобах, які використовує автор; окремі найяскравіші слова й вирази корисно записати в зошитах чи на дошці, щоб учні могли використати їх у переказі.

7. Словникова робота (полягає не тільки в тлумаченні незрозумілих школярам слів, а й у збагаченні їхнього лексичного запасу синонімами, іншими виражальними засобами).

8. Усне переказування фрагментів тексту за пунктами плану. На цьому етапі вчитель має заохочувати школярів не повторюватись, а створювати власні варіанти текстів.

9. Орфографічна підготовка: робота над словами, у написанні яких можуть виникнути труднощі (їх доцільно записати на дошці, підкресливши орфограми); актуалізація знань учнів про культуру оформлення тексту (дотримання абзаців, розташування заголовка тощо).

10. Самостійне записування учнями переказу тексту в зошити.

11. Перевірка написаного переказу, виправлення можливих помилок.

Формування вміння складати план

У 3-му класі в учнів формується вміння складати план тексту. Роботу над складанням плану можна проводити по-різному. Простіший варіант, коли учням пропонується текст, поділений на логічні частини. Після його перечитування школярі виділяють головне в кожній частині, записують його одним реченням, отримуючи таким чином план переказу.

Поступово роботу над планом слід ускладнювати. Учні читають текст мовчки, самостійно визначають кількість частин у творі, встановлюють їх межі й виділяють у кожній частині найголовніше. Складений таким чином план записують на дошці.

Можливе так зване зворотне планування. При цьому педагог пропонує дітям складений і записаний на дошці план. Вони читають текст і поділяють його на частини відповідно до плану. Можна записати план непослідовно і запропонувати школярам поставити пункти плану в належній послідовності.

Після такої підготовчої роботи учні зможуть приступати до самостійного складання плану. Варто зазначити, що план переказу може бути записаний як розповідними, так і питальними чи називними реченнями.

Навчити третьокласників складати план тексту за допомогою розповідних і питальних речень допоможуть такі завдання.

Завдання до тексту

“У стані невагомості”

1. Прочитайте текст.

У стані невагомості

У космосі люди та речі втрачають свою вагу і перебувають у стані невагомості. Вони ніби плавають між стеєю й підлогою космічного корабля.

Тому на кораблі все міцно закріплене. Космонавти навіть сплять у мішках, прикріплених до стінок корабля.

Харчуються космонавти спеціальною їжею, запакованою в тубики. З них страву видавлюють просто в рот. Адже якби їжа лежала на тарілках, то розлетілася б.

2. Дайте відповіді на запитання.

- На скільки частин поділений цей текст? (*На три*).
- Про що йдеться в першій частині? (*Про невагомість у космосі*).
- Який заголовок ви дали б цій частині? (*“Невагомість”*).
- Про що розповідається в другій частині тексту? (*Про те, що в космічних кораблях усе міцно закріплене*).
- Як можна назвати цю частину? (*“Закріплення речей”*).
- Чим закінчується текст? (*Розповіддю про спеціальну їжу для космонавтів*).
- Який заголовок ви дали б цій частині тексту? (*“Їжа для космонавтів”*).

Кожен заголовок учні записують на дошці й у зошитах. Завершується ця робота **висновком** про те, що записані в колонку дібрані заголовки до частин тексту утворюють план цього тексту.

- Як гадаєте, для чого потрібен план? (*Щоб послідовно побудувати переказ тексту*).

Харчові продукти для космонавтів.

(Фото В. Дем'яненка, експозиція Вороновицького музею історії авіації та космонавтики)

Завдання до тексту

“Кого відправити в космос?”

1. Прочитайте текст.

Кого відправити в космос?

Спочатку в космос вирішили відправити тварин.

Для експерименту вибрали мавп і собак. Але виявилося, що мавпи для цього не годяться. Вони занадто примхливі й важко піддаються дресуванню.

Інша річ собаки, особливо дворняжки. Вони швидко звикають до людей, легко їм підкоряються. Причому саме безпородні собаки мають особливо міцне здоров'я, кмітливі, невибагливі до їжі, швидко роблять те, що від них вимагають. При відборі враховували також характер собак. Неспокійних і агресивних не брали.

2. Дайте відповіді на запитання.

— Скільки частин має цей текст? (*Три*).

— Прочитайте першу частину. Поставте до неї запитання. (*Кого спочатку відправили в космос?*)

— Перечитайте другу частину. Поставте запитання до неї. (*Які тварини не підійшли?*)

— Зачитайте третю частину тексту. Яке запитання можна до неї поставити? (*Чому вибрали собак?*)

— Чи можна записані запитання до тексту назвати його планом? (*Так, бо вони вказують на послідовність подій у тексті*).

Вправлення у написанні переказів різних видів

У 4-му класі діти вчать будувати різні види письмових переказів: докладний, вибіркового, стислий і творчий. З цією метою використовують розповідні тексти з елементами опису або міркування обсягом 70–90 слів. У процесі роботи над переказом удосконалюється вміння учнів складати план тексту. На допомогу їм педагог може подати опорні матеріали (зачин або кінцівку тексту, ключові словосполучення тощо). Під час побудови переказів діти мають використовувати відомі їм виражальні засоби мови, дотримуватись тричастинної структури тексту, культури оформлення його на письмі.

Нагадаємо особливості стислого, вибіркового і творчого переказів.

Стислий переказ

Цей вид переказу передбачає цілісне відтворення тексту, зі збереженням найголовнішого, але опусканням подробиць і деталей. Тому під час підготовчої роботи до побудови стислого переказу особливу увагу слід приділяти логічному аналізу змісту прослуханого тексту, розмежуванню головного і другорядного, виявленню тих елементів змісту, які можна опустити.

Наприклад

1. Прослухайте текст.

Курйозний випадок

До польоту в космос готували двох собак. Увечері перед польотом їх вивели на прогулянку й зняли повідки.

Пес із кличкою Сміливий ніби чекав цього — відразу втік у степ. Кликали, шукали його — не знайшли.

Тоді вирішили відправити в політ якогось із собак, що завжди крутилися біля їдальні. Спіймали одного гарненького, помили, прикріпили датчики. Пес не виривався, поводився спокійно.

Політ пройшов успішно. Коли собаки приземлилися, керівник польоту помітив підміну. Довелося про все розповісти. Підміна була порушенням програми. Але таким чином випадково виявили, що собак у космос можна відправляти навіть без спеціальної підготовки.

2. Дайте відповіді на запитання

— Скільки частин має цей текст? (Три).

— Передайте двома реченнями найголовніше в першій частині. (Перед польотом у космос собак вивели погуляти. Один з них утік).

— Так само стисло передайте зміст другої частини. (Вирішили знайти йому заміну. Взяли песика, який крутився біля їдальні).

— Перекажіть двома реченнями кінцівку тексту. (Політ пройшов успішно. Виявилось, що собаки можуть літати в космос без підготовки).

Вибірковий переказ

Під час написання вибіркового переказу діти мають відтворити ту частину тексту, в якій дається відповідь на поставлене запитання, розкривається певна мікротема. Вибірковий переказ може бути кількох видів: за запитанням чи завданням; переказ окремого епізоду; переказ за ілюстрацією.

Наприклад

1. Прослухайте текст.

Українці в космосі

Першим українцем у космосі був Павло Попович. Він літав у космос двічі — у серпні 1962 року і в липні 1974-го. Його називали радянським космонавтом, тому що Україна тоді була у складі Радянського Союзу. А народився і виріс він в Україні, у містечку Узині на Київщині.

У листопаді 1996 року на орбіту Землі піднявся перший космонавт незалежної України. Це був Леонід Каденюк. Політ здійснювався на американському кораблі "Колумбія". На орбіті наш космонавт провів понад 15 діб.

Під час цього польоту в космосі побували український Прапор, Герб, а також пролунав Гімн України.

2. Напишіть переказ тієї частини тексту, в якій розповідається про Леоніда Каденюка.

Павло Попович

Леонід Каденюк

Творчий переказ

До творчих відносять такі перекази, за яких не тільки відтворюється текст, а й вносяться певні зміни, доповнення у нього. Завдання для творчих переказів можуть бути дуже різноманітні:

- поміняти місцями частини тексту;
- змінити особу оповідача;
- ввести описи природи, дійових осіб;
- оцінити вчинки дійових осіб;
- придумати зачин або кінцівку.

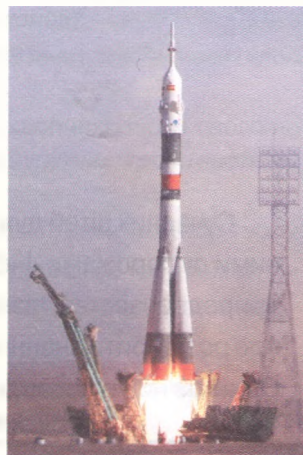
Наприклад

1. Прослухайте текст.

Як злітає ракета?

Космічні кораблі в небо піднімають ракети. А чи відомо вам, як це відбувається?

Проведіть експеримент. Надміть повітряну кульку й затисніть її отвір пальцями. А потім розтисніть пальці, й ваша кулька різко вирветься вгору. Це відбувається тому, що повітря виходить з кульки і штовхає її вперед. А коли повітря закінчиться, кулька впаде.

За таким принципом злітає ракета. Тільки замість повітря в неї палне. Згоряючи, воно перетворюється на газ і виривається полум'ям униз. А ракету штовхає вгору.

2. Уявіть, що ви провели описаний у тексті експеримент і хочете розповісти про нього. Побудуйте свою розповідь за даним початком.

Ми вирішили з'ясувати, як злітає ракета. Для цього провели експеримент...

Насамкінець зазначимо, що в процесі побудови переказів необхідно дбати про те, аби кожен учень складав свій текст самостійно. Колективна робота має проводитись лише на підготовчому етапі — під час бесіди за змістом прослуханого чи прочитаного тексту, лексичної, орфографічної та пунктуаційної підготовки до написання переказу.

Текст переказу в кожного учня має бути власним, а не списаним у однокласників. Щоб уникнути одноманітності дитячих робіт, недоцільно пропонувати сильним учням переповідати зміст тексту безпосередньо перед записом переказу в зошити. Колективне складання переказу допускається лише в тих випадках, коли учні ознайомлюються з новим для них жанром, стилем, якоюсь новою особливістю тексту. За інших умов кожен учень має працювати самостійно, а вчитель, за потреби, надає окремим школярам індивідуальну допомогу. ●